

Haakon Unhammer Kvaale

Å skape en fiende

En analyse av nordmenns mentale kartlegging
av Sovjetunionen 1946-1948

Bacheloroppgave i Historie

Veileder: György Péteri

Mai 2019

Haakon Unhammer Kvaale

Å skape en fiende

En analyse av nordmenns mentale kartlegging av
Sovjetunionen 1946-1948

Bacheloroppgave i Historie
Veileder: György Péteri
Mai 2019

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

Innholdsfortegnelse:

1. Innledning.....	2
2. Teori og metode.....	3
2.1 Mental kartlegging.....	3
2.2 Tidligere forskning.....	5
3. 1946.....	6
3.1 Friheten, 3. Januar: Institutt for fysisk kultur.....	7
3.2 Dagbladet, 30.Mars: Skøytediplomati.....	8
3.3 Friheten, 30. Mars: Sovjets nye 5-årsplan.....	10
4. 1947.....	12
4.1 Aftenposten, 10.Januar: Svalbard-saken.....	12
4.2 Aftenposten, 13. Januar: Hverdagsliv i Russland.....	14
4.3 Dagbladet, 22. September: Russiske troppebevegelser i Øst-Sonen.....	17
5. 1948.....	19
5.1 Aftenposten, 24 – 25. Februar 1948: Kuppet i Tsjekkoslovakia.....	19
5.2 Dagbladet, 28. Februar: Kuppet i Tsjekkoslovakia.....	21
5.3 Aftenposten, 8. April: Finsk-Russisk vennskapspakt.....	24
5.4 Friheten, 26. Juni: Krigen mot krigsbrannstiftere.....	25
5.5 Aftenposten, 2. Oktober: Hvor sterkt er Russland?.....	27
6. Konklusjon.....	29
6.1 Avslutning.....	31
7. Litteratur.....	33
7.1 Aviser.....	34

1. Innledning

Under andre verdenskrig kjempet nordmenn og sovjetere side om side mot en felles fiende. Fire år senere befant de seg på hver sin side av en kald krig. Landet som en gang var ansett som frigjører og alliert var blitt en trussel og en fiende. Hvordan kunne dette endre seg så drastisk på så kort tid? Hvilken grunn hadde nordmenn til å frykte Sovjet? Denne oppgaven vil se nærmere på denne endringsprosessen, og se på hvordan ordskiftet i norske aviser endrer seg gjennom årene 1946, 1947 og 1948. Oppgaven vil ved bruk av en diskursanalyse se nærmere på nordmenns mentale kartlegging av Sovjetunionen gjennom denne perioden for å avdekke om det utviklet seg en russerfrykt, samt på hvilken måte denne frykten eventuelt utviklet seg.

Russerfrykt er et gammelt fenomen og er på ingen måte noe særnorsk. Det landet der frykten kan sies å ha gjort seg mest bemerket er Sverige, hvor den kan spores tilbake til stormaktskampene på 16 og 1700-tallet mellom Sverige og Russland. Den norske historikeren Svein. G. Holtsmark definerer russerfrykt eller russofobi som *frykt for en iboende russisk ekspansjonistisk tendens vestover gjennom Skandinavia mot Atlanterhavet*.¹ Studiet av russerfrykt er viktig for vår forståelse av oss selv og hvordan vi oppfatter og forstår Russland og det tidligere Sovjetunionen. Det er også et viktig fenomen å skape bevissthet rundt ettersom dette kan ha store konsekvenser for hvordan land som Norge innretter sin utenrikspolitikk ovenfor Russland, også den dag i dag. Hvor vidt det var grunn til å frykte Sovjetunionen får være tema for en annen oppgave. Oppgaven er også relevant sett fra et vitenskapelig perspektiv, ettersom det ikke har blitt forsket på dette fenomenet i Norge med denne metoden før. Russerfrykt er først og fremst en følelse og en oppfatting, og selv om det er skrevet om det i Norge i denne perioden før, er det studiet av mental kartlegging som egner seg best til denne typen forskning. Dette er som vi skal se senere fordi studiet tar for seg hvordan vi oppfatter og tenker om andre folk og samfunn på en måte som mer tradisjonelle retninger innenfor historieforskning ikke kan.

Man kan si at det er kort vei fra Kirkenes til Murmansk, men lang vei fra Oslo til Moskva, og det er noe med dette som har dannet grunnlaget for min fascinasjon med Russland og Sovjetunionen, og som har inspirert meg til å skrive om dette. Norge og Russland er naboer, men fortsatt ganske fjernt fra hverandre. Det er to land som på mange måter er veldig like, men også veldig ulike. Russland er et land som ofte virker stort å skummelt, men allikevel har Norge aldri vært i krig med Russland, noe svært få av Russlands

¹ Holtsmark 1988: 8

naboer kan skryte av. Russland var første landet i verden til å anerkjenne Norge som selvstendig stat i 1905, og Norge gjengjeldte tjenesten 1991.² Selv om det vennlige forholdet sannsynligvis er tuftet på at Norge er et lite land utenfor Russlands umiddelbare interessesfære, og ikke vennskap, så er det dette underlige, usannsynlige og overaskende gode naboforholdet som har fengst min interesse, og som danner motivasjonen for denne oppgaven.

Oppgaven vil først ta for seg det teoretiske og metodologiske rammeverket oppgaven tar utgangspunkt i samt litt om tidligere forskning før den tar fatt på selve analysen som vil foregå kronologisk og delt inn etter år. Deretter kommer en diskusjon og en konklusjon, fulgt av et par avsluttende ord.

2. Teori og metode

Oppgaven vil benytte seg av en form for diskursanalyse. Dette er en metode med mange innfallsvinkler, og det er ingen konkret oppskrift på hvordan en diskursanalyse skal gjennomføres.³ Denne metoden gjør det mulig å forske på temaer som ellers ikke ville latt seg gjøre, slik som holdninger, meninger og forestillinger.

Her finnes det både kvantitative og mer kvalitative innfallsvinkler. I denne oppgavens tilfelle vil det bli analysert tre aviser, og isteden for å se på et stort antall kilder vil denne oppgaven heller gå i dybden på færre kilder. De tre avisene vil gi oss et kildegrunnlag for ordskiftet i norsk offentlighet på tvers av ideologiske skillelinjer. Friheten vil representere den norske venstresiden, Dagbladet; sentrum, og Aftenposten viser oss høyresiden. Aviskildene hentes gjennom nasjonalbibliotekets nettsider. Artiklene er valgt etter en nærlesning av et større antall aviser rundt hendelser som anses for å være av betydning for splittelsen mellom øst og vest i denne perioden, og som skal ha hatt konsekvenser for Norge og Sovjetunionens bilaterale forhold. De er enten valgt på grunnlag av at de på et vis skiller seg fra hvordan avisen tidligere har omtalt Sovjetunionen, eller fordi de egner seg til å gi oss et bilde av hva som er typisk for perioden.

2.1 Mental kartlegging

Oppgaven vil se på den norske befolkningens mentale kartlegging. Dette er opprinnelig et persepsjonspsykologisk begrep. Mental kartlegging, eller ”mental mapping” ser på hvordan

² Nielsen 2014: 409

³ Melve & Ryymin 2018: 62

vi mennesker prosesserer, lagrer, henter fram og bruker informasjon til å orientere oss romlig.⁴ Mer spesifikt blir dette for denne oppgavens del å se på hvordan mennesker (nordmenn) forestiller seg land (Sovjetunionen) og regioner, samt menneskene som bor der (sovjetere). Sentrale spørsmål er hvordan landene og folket omtales, og hvem er de i forhold til oss?

Denne formen for historieforskning bygger i stor grad på Edward W. Said sitt verk kalt *Orientalism* fra 1978. Denne boken danner grunnlaget for post-kolonialismen som i grove trekk ser på hvordan koloniserte land blir omtalt eller fremstilt av kolonistene. Mer presist så Said på hvordan vestlige intellektuelle konstruerte begrepet om Orienten i fag og skjønnlitteraturen. En annen pioner innenfor mental kartlegging kan sies å være Larry Wolff som i 1994 utga boken *Eastern Europe: the map of civilization in the mind of the enlightenment*. Her ser han på vestlige intellektuelles mentale kartlegging av, og som han hevder, oppfinnelse av Øst-Europa. Felles for dem begge er at de ser på underutviklede områder som har vært gjenstand for innflytelse og kontroll av fremmede makter og som har ligget på periferien av Europa.

I denne oppgavens tilfelle vil man se på den mentale kartlegging i et samfunn som selv kan sies å være på periferien av Europa, og som også har vært gjenstand for kontroll eller kanskje regelrett kolonialisering av sine to naboer Danmark og Sverige. Samtidig vil oppgaven se på den mentale kartleggingen av et land som i denne perioden av enkelte, som vi skal se senere i oppgaven, anses som mer utviklet enn Norge i ideologisk forstand. Fortsatt er dette en oppgave der man ser på et samfunns mentale kartlegging som kan anse seg å tilhøre den ”siviliserte” vesten, av et samfunn som kan sies å ligge i den ”usiviliserte” østen.⁵ I teorien var primærkildegrunnlaget for oppgaven, også nordmenns primære kilde til informasjon om Sovjetunionen, og dermed også deres mentale kartlegging. Derfor vil en diskursanalyse av aviser i denne perioden gi oss et forholdsmessig presist innblikk i deres mentale kartleggingsprosess.

Lars P. Haga skrev i sin ph.d. avhandling *Erobrernes kart* fra 2011 blant annet om måten Wolff deler inn den mentale kartleggingsprosessen i fire forskjellige operasjoner.

1. *Å binde sammen*: Hvordan vi grupperer områder og land inn i regioner slik som Øst-Europa, Orienten, eller Midtøsten. Rettere sagt hvilke områder, verdensdeler eller gruppe

⁴ Haga 2011: 11

⁵ Wolff 1994

vi assosierer et gitt land med. Eksempelvis skriver Wolff om hvordan noen intellektuelle i opplysningstiden assosierte Russland mer med Asia enn de gjorde med Europa. Denne sammen med *Å sammenligne* trekkes frem som de mest sentrale.

2. *Å sammenligne*: I dette punktet ligger fokuset på hvordan man sammenligner et land med et annet. Eksempelvis skildrer Wolff hvordan Voltaire sammenlignet polsk styresett i hans samtid med det franske i middelalderen.⁶

3. *Å befolke*: Dette omhandler hvordan folket i dette landet omtales. Hvilke folk som bor der, om de for eksempel er barbarer eller siviliserte.

Hvem folket som bor der er og deres karakter.

4. *Å tale til*: Her skriver Wolff mest om hvordan intellektuelle instruerer og forklarer Østen fra Vesten. Mange vestlige intellektuelle hadde sterke meninger om hvordan Øst-Europa kunne forbedres eller siviliseres for å ligne mer på Vest-Europa. Et sentralt tema her var hvor hovedstaden burde ligge for å oppnå best mulig styre av det Russiske riket.⁷

2.2 Tidligere forskning

Som nevnt tidligere har Wolff vært en pioner innenfor feltet og har forsket på den mentale kartleggingen av Øst-Europa. Her argumenterer han for et skifte som skjedde fra 1700-tallet av der den geografiske akseorienteringen endrer seg fra nord mot sør, til vest mot øst. Han skildrer også hvordan Øst-Europa gjennom perioden ble sett på som mindre sivilisert, og at de ofte ble ansett som etterkommerne til barbarerne som veltet Romerriket. Det settes også ofte spørsmål ved hvorvidt Øst-Europa er del av Europa eller Asia. Raymond T. McNally benyttet seg av aviser, rapporter og reise-litteratur, og trakk også frem ”testamentet” til Peter den store som han mener er opphavet til russerfrykt i Frankrike. I litteraturen skildres russerne som utspekulerte, machiavelliske imperialister.⁸ Uten å bruke begrepet mental kartlegging, som ikke var et begrep enda, er det en form for dette han skriver om i artikkelen.

Når det kommer til fenomenet russerfrykt eller russofobi er det ikke, så langt jeg er kjent gjort noen forskning på dette med denne metoden når det kommer til norske forhold. Det har derimot blitt forsket på russerfrykt i utenrikspolitikken. Roald Berg har blant annet skrevet om dette som et fenomen med røtter tilbake til Napoleons-krigene og unionstiden med Sverige. Frykten var størst for at Russland ville erobre Nord-Norge for å sikre seg en isfri

⁶ Wolff 1994: 261

⁷ Wolff 1994: 195-235.

⁸ McNally 1958: 173-189

havn ved Atlanteren.⁹ Han legger vekt på Norges søken etter stormakts-garanti som kommer til uttrykk gjennom November-traktaten fra 1855, Integritetstraktaten fra 1907, Atlanterhavs-samarbeidet under andre verdenskrig og NATO fra 1949. Hvem Norge trenger stormakts-garanti mot er skiftende gjennom hele perioden, men Russland, og senere Sovjetunionen er som oftest ansett som en av de potensielle truslene. Svein G. Holtsmark er en av dem som har forsket mest på Norges forhold til Russland og det tidligere Sovjet, og han trekker frem utbruddet av vinterkrigen som et viktig vendepunkt. Han trekker også frem frykten som utvikler seg under andre verdenskrig for at et sovjetisk fremstøt i Nord-Norge vil føre til at de setter seg fast der etter krigen.¹⁰ I likhet med Berg trekker han også frem den finsk-russiske vennskapspakten, Svalbard-saken og kuppet i Tsjekkoslovakia som sentrale hendelser som var med på å forme norsk opinion for inngåelse av en atlanterhavs-pakt og mot et fiendebilde av Sovjetunionen.¹¹ De er samtidig begge enige om at inngåelsen av NATO-pakten ikke utelukkende var rettet mot Sovjet, men også var av frykt for ny tysk aggresjon, samt for å formalisere stormakts-garantien. En formell stormakts-garanti og trening med allierte ble sett på som viktige tiltak for ikke å gjenta feiltrinnene opp mot 9. April.¹² Den norske journalisten og forfatteren Alf. R. Jacobsen har også skrevet om denne perioden i sin bok fra 2018 med navn *I Stalins skygge*, men har blant annet blitt kritisert for å være entydig og for å sette ting på spissen.¹³

Russerfrykt er heller ikke noe særnorsk fenomen, og mye av forskningen på dette temaet er derfor også fra et annet lands perspektiv. Heikki Luostarinen har forsket på hvordan dette artet seg i Finland og hvordan det formet nasjonal identitet.¹⁴ Albert Resis skriver blant annet om hvordan denne frykten har opphav i Peter den stores” testament” om russisk ekspansjon for å oppnå havner på verdenshavene og dermed dominere Europa og verden.¹⁵

3. 1946

Året 1946 er et stille år i forholdet mellom Norge og Sovjet. Krigen er nylig vunnet, og begge landene er mest opptatt av gjenreisning og rettsoppgjøret etter den store krigen. Som vi også

⁹ Berg 2008: 22

¹⁰ Holtsmark 1988: 33

¹¹ Holtsmark 2014: 304-309

¹² Berg 2008: 79

¹³ Holtsmark 2018

¹⁴ Luostarinen 1989: 123-137

¹⁵ Resis 1985: 681-693

skal se er Sovjet-Unionen tidlig på banen med å konsolidere forholdet mellom de to allierte landene. Det er også bare måneder siden sovjetiske styrker forlot Finnmark. Nyhetsbildet preges i størst grad av historier fra krigen, men det finnes også en del reiseskildringer og reportasjer fra andre lands gjenreisningsprosjekt. I storpolitikken er det blant annet Churchills Fulton-tale som er verdt å merke seg, og som anses for å være et mulig startpunkt for den kalde krigen.

3.1 Friheten, 3. Januar: Institutt for fysisk kultur

Den 3. Januar 1946 rapporterer Friheten om instituttet for fysisk kultur i Moskva der landets unge lovende idrettsfolk mottar sin utdanning. Her skildres skolehverdag som er noe mer akademisk enn det man ville sett for seg. På timeplanen står blant annet pedagogikkens historie, psykologi og fremmede språk. Her fortelles det blant annet om sovjeternes vitenskapelige fotballspill og boksing. Hele artikkelen er i seg selv en eneste stor skildring av Sovjet som mer utviklet og opplyst enn Vesten. Blant annet trekkes det frem hvordan engelske aviser har skildret det som skjer på instituttet. Selv om det ikke eksplisitt *sammenlignes* med Vesten, kan man allikevel si at Sovjet her blir fremstilt som et mer utviklet og opplyst land enn det Vesten er. På samme måte kan vi også si at Sovjet *befolkes* som opplyst, utdannet, intelligente og siviliserte. Videre skrives det om hvordan instituttet også har bidratt til krigsinnsatsen, både med forskning, men også ved heltebragder utført av elever og ansatte.

” Men selvfølgelig er det største resultatet av Infiskults virke menneskene det har oppdratt, harmonisk utviklede, fysisk sterke og oppriktige patrioter.”

Sitatet gir oss et inntrykk av et Sovjet bebodd av sterke, oppdratte og oppriktige folk, selv om det først og fremst er snakk om idrettseliten. Det foreligger også en implisitt skildring av Sovjet som et kultivert og sivilisert land. Det er nok ikke tilfeldig. Artikkelen er sannsynligvis ment for å fremme nettopp dette bildet av Sovjet og sovjetere for å bedre vestlige folks bilde av Sovjetunionen som et ledd i styresmaktens kulturdiplomati. Videre skildres også noen av bragdene til heltene på instituttet. Blant annet *” Sovjetunionens helt Mesjerjakof som seiret over fienden ved Stalingrad i hele 12 sammenstøt”*. En annen helt fra instituttet skildres også:

” Men vi må også huske Sovjetunionens helt Galosjkin. Det var han som i spissen av sine kamerater fra instituttet gikk på ski 300 kilometer bak fiendens linjer, idet de dro med seg

proviant og annet utstyr. Galosjkin og hans kamerater sprengte i luften dusinvis av fiendtlige tog. De har tilintetgjort tusenvis av fiender."¹⁶

Her kommer artikkelen tilbake til det den var inne på i overskriften som lød "Skolen for de tapre og sterke". Sammen med overskriften danner dette sitatet et bilde av sovjeterne som et folk som er tappert, sterkt og hardført. Det at det også refereres til krigen bidrar også til å styrke bildet av Sovjet som redningsmenn og som artikkelen sier, helter. Alt i alt bidrar denne artikkelen til å male et bilde av Sovjet som alliert fremfor fiende. I så måte viser denne artikkelen på ingen måte noen tegn til russerfrykt.

3.2 Dagbladet, 30. Mars: Skøyteplomati

Den 30. Mars 1946 skildrer Dagbladet en reisereportasje fra en norsk skøytelegasjons besøk til Sovjetunionen. Dette er ikke mer enn 9 måneder etter frigjøringen, og enda kortere etter sovjetiske styrker forlot Finnmark. Det er også under en måned etter Churchills Fulton-tale, og som nevnt tidligere, kan anses som et mulig startskudd for den kalde krigen. Delegasjonen besøker Leningrad og hovedstaden Moskva. Om Leningrad rapporteres følgende:

*"En god del av byen er ødelagt, men den patriotiske befolkningen, som elsker byen sin mer enn noe annet, får den til å se hel ut likevel."*¹⁷

Videre skrives det at *"Absolutt alt var dødt og øde og jevnet med jorden, men så hadde også russerne klart å holde byen i de 900 dagene den ble beskyttet av tyskerne. I disse 3 årene var Leningrads befolkning med på å forsvare byen til siste stund"*.

Dette støtter på mange måter oppunder det sovjetiske narrative om landet som sto på randen av stupet, men som reiste seg mot tyskerne, ofret alt og vant krigen mot alle odds.¹⁸ Her skildres ødeleggelser og ruiner mer som et hederstegn, enn et tegn på noe negativt slik som tapt storhet. Leningrad, Russland og Sovjetunionen blir også med dette *befolket* som et standhaftig, patriotisk og tappert land. Det er også vært å peke på at de omtales som russere, og ikke som sovjetere. Dette er ganske gjennomgående i Dagbladet og Aftenposten, men er

¹⁶ Friheten, 03.01.1946

¹⁷ Dagbladet, 30.03.1946

¹⁸ Holtmark 2014: 277

sannsynligvis mest av gammel vane. Tyskerne trekkes også inn som fienden, og det er ingen tegn til fiendebilde eller antagonisering av sovjeterne, men snarere trekkes assosiasjonene mot sovjeterne som frelsere, eller helter som stoppet tyskerne, og reddet Europa fra fascismen. Samtidig kan man trekke inn et slags ”lidelses-hierarki” som Lars P. Haga skriver om der Sovjetunionen er på toppen, og land som Norge på bunn.¹⁹ Samtidig rapporteres dette:

” Den norske troppen har laget en stor Norges-propaganda der borte, og russerne beundrer det norske folks innsats under krigen mot Sovjets og Norges felles fiende ”.

Dette styrker også bildet av sovjeterne og Sovjet som venner og allierte, og heller Tyskland som fienden. Det er også verdt å merke seg at det er snakk om ” *det norske folks innsats* ” og ” *Leningrads befolkning* ” som blir trukket frem her. Man nevner ikke den Røde arme eller andre deler av staten, men trekker heller frem sivilbefolkningens innsats, noe som kan ha blitt gjort for å holde reportasjen så a-politisk som mulig, eller for å unngå å gi noen assosiasjoner til erobring, eller noen av overgrepene som ble begått av den Røde arme under og etter krigen.²⁰ Samtidig vektlegges det også i reportasjen at det kun var Norge som ble invitert, og at den norske delegasjonen var første til å bli invitert til denne typen arrangement etter krigen. Dette bidrar helt klart til å styrke skildringen av Norge og Sovjet som venner og allierte. Det at den norske troppen la igjen stor/god ” Norges-propaganda ” tyder også på at sovjeterne er et folk nordmenn liker å bli beundret av, og dermed anser som likemenn, for ikke å si overlegne. Hadde sovjeterne blitt sett på som et mindre sivilisert folk enn nordmenn ville nok ikke denne type beundring vært av like stor verdi, og dermed fått mindre plass. Journalisten kan også rapportere at:

”Fasadene på husene ser solide og pene ut, mens bygningen innvendig er helt rasert ”.

Dette kan være, og er nok en skildring av hvordan ting faktisk var. Samtidig er det ikke umulig at dette var en metafor for det sovjetiske folk, eller det glansbildet som ble presentert for delegasjonen. Idrettsdelegasjoner som dette ble ofte invitert som en del av det sovjetiske kultur-diplomatiet. Der hensikten var nettopp det å bedre andre folks bilde av Sovjet via slike reiseskildringer, og for å bryte isen for senere å opprette tettere diplomatiske forhold.²¹ Denne

¹⁹ Haga 2011: 58

²⁰ Lowe 2013: 100

²¹ Solnes 2004: 433

metaforen, hvis vi kan kalle den det, kan være en diskre måte å anerkjenne at delegasjonen nettopp ble presentert et slikt glansbilde. Senere trekkes også sovjeterne frem som vennlige, og man legger stor vekt på sovjetisk høykultur slik som opera og ballett, noe som bidrar til å fylle Sovjetunionen med et sivilisert folk. Dette står i sterk motsetning til skildringer av sovjeterne som usiviliserte barbarer, og sammenligninger med mongolske horder som det av noen ble trekket paralleller til før, under og etter krigen.²² Bortsett fra den potensielle metaforen stilles det ingen kritiske spørsmål, og det rettes ingen kritikk til virkeligheten de blir vist, og journalisten ser på mange måter ut til å formidle det vertene ønsker. Sovjet fremstilles også som en alliert fremfor noe annet, og det legges ingen skjul på at det fortsatt er Tyskland som er fienden. Artikkelen viser med dette ingen tegn til russerfrykt, og Fulton-talen ser ikke ut til å ha satt noen dype spor enda.

3.3 Friheten, 30. Mars: Sovjets nye femårsplan

Den 30. Mars melder Friheten om den nye sovjetiske fem-årsplanen. Her skildres enorme statlige prosjekter for å gjenoppbygge landet etter den store patriotiske krigen. Friheten melder om følgende:

“En behøver ikke tvile på at sovjetfolket som utførte undere når det gjaldt å redde vår verden fra fascismen, også vil klare å gjennomføre de nye oppgavene under den fredelige oppbygningens tid”.

Her legges det på ingen måte skjul på hvem som reddet Norge fra nazismen. Det var ikke hjemmefronten, ikke USA, men sovjetfolket. Sovjet reddet heller ikke bare Norge, men hele vår verden. Her er det heller ikke snakk om noen første, andre, og tredje verden, eller vest og øst, noe som gjør at man knytter sammen hele verden, eller i alle fall Norge og Sovjetunionen. Journalisten skriver også sovjetfolket, snarere enn Sovjetunionen eller Sovjetsamveldet. Dette kan ha sammenheng med det tradisjonelle sovjetiske og kommunistiske narrative om at det er arbeiderklassen (massene/folket) som er den styrende klassen. Det gir dermed også ikke assosiasjoner til et autoritært diktatur, men heller en stat styrt av arbeidere for arbeidere. Dette skrives det også om med at det sovjetiske folk ” *skaper og planlegger sin egen skjebne*” samtidig som dette i Norge blir gjort av ” *et lite mektig mindretall som dirigerer økonomien*”. Her er en ganske tydelig *sammenligning* der Sovjet fremstår som mer demokratisk enn Norge.

²² Kopelev 1976:124

Det dannes to hierarkier, et av lidelse, og et i form av samfunnsmessig utvikling, hvor Sovjetunionen plasseres over Norge på begge. Ved å sammenligne sovjetisk militærmakt med fredelig sivil gjenoppbygning dannes også et bilde av et samfunn med et fredelig folk, som ikke ønsker å slåss, men gjør det om de må. Videre skrives det:

*“Både absolutt og relativt har Sovjetsamveldet, lidt langt mer enn vårt land, og likevel har en hos oss knapt kommet i gang med de enkleste og mest nærliggende oppgaver”.*²³

Her skildrer man at det sovjetiske kommunistiske systemet er overlegent det norske sosialdemokratiet. Sovjet har fått større ødeleggelser, selv relativt, men har likevel kommet lengre, og dermed er det sovjetiske politiske systemet og produksjonssystemet, ikke bare overlegent det tyske som det beseiret, men også det norske og vestlige systemet. I den kommunistiske tankegangen utvikler samfunnet seg fra slavesamfunn, til føydalsamfunn, til et kapitalistisk samfunn og deretter et kommunistisk. Etter denne tankegangen kan man dermed si at Sovjet er mer utviklet enn Norge.²⁴ Dermed utfører Friheten to mentale kartleggingsoperasjoner. For der første *sammenligner* man Sovjet med Norge, og skildrer Sovjet som mer utviklet, noe som er i stor kontrast til hvordan man før anså det russiske føydalsamfunnet mindre enn 30 år tidligere. Samtidig *taler* også Friheten *til* den norske befolkninger med en belærende tone, i stedet for omvendt som tradisjonelt ville vært mer typisk. I Norge drev man fortsatt med rettsoppgjøret og skyldspørsmålet, noe som selvfølgelig var ”opplagt”, samtidig som ”*produksjonsproblemene er overlatt til de mektige private interesser*”. Med andre ord skildres det norske systemet som både avleggs og oligarkisk. Det kan også trekkes en parallell mellom ideologisk/ samfunnsmessig utvikling, og hvor sivilisert et folk er.²⁵ Slik sett er sovjetfolket et folk som er mer sivilisert enn det norske og vestlige.

Et annet aspekt er at det også her skildres et salgs lidelseshierarki der Sovjet er på toppen, og Norge lenger nede.²⁶ De enorme skadene og lidelsene som ble påført Sovjetunionen ble brukt til både å sikre seg territoriene fra 1941, men også for å legitimere politisk dominans av Øst-Europa. Dette henger også sammen med et hierarki av heroisme, der det russiske folk og nasjon lå på toppen. På en måte blir heroismen målt etter hvor mye som

²³ Friheten, 30.03.1946

²⁴ Tucker 1978: 469-500

²⁵ Wolff 1994: 284-332

²⁶ Haga 2011: 57

har blitt ofret. Dermed blir også sovjeterne et folk som er taprere og modigere i forhold til det norske.

I denne artikkelen er det overhode ingen tegn til russerfrykt. Sovjetunionen skildres i mye større grad som et redningsfolk, som til tross for egne tap av enorme dimensjoner, også klarte å befri, eller redde *vår verden*. Sovjeterne blir her et tappert, sivilisert og fredelig folk som lever i en stat som er mer ideologisk utviklet enn Norge.

4. 1947

I 1947 er det fortsatt populært med historier fra krigen i nyhetsbildet. Samtidig ser man økende storpolitiske stridigheter mellom Sovjet og resten av de 4 store, både når det gjelder Marshall-planen, og når det kommer til det tyske spørsmålet og tilbaketrekning fra Iran. Når det kommer til forholdet mellom Norge og Sovjet er det først og fremst Svalbardsaken som er vært å merke seg.

4.1 Aftenposten, 10. Januar: Svalbard-saken

Under andre verdenskrig var London-regjeringens største frykt at Sovjeterne skulle bite seg fast i Nord-Norge ved en eventuell frigjøring. Dette skjedde ikke, men Svalbard og Bjørnøya, som hadde fanget Stalins interesse som strategiske knutepunkt for å sikre sjøfart inn til sovjetiske havner i nord, kom under press.²⁷ Etter at Norge var frigjort, og sovjetiske styrker var ute av Finnmark fikk den nye norske regjeringen mer handlerom, og det sovjetiske kravet ble etterhvert nedprioritert.²⁸ Selv om sovjetiske myndigheter kanskje satt saken til side, og den norske regjeringen pustet lettet ut, ble saken offentlig kjent i Januar 1947. Den 10. Januar visste man lite om saken utenom at Sovjet hadde anmodet norske myndigheter om at de ønsket å opprette militærbase på Svalbard. Da kunne Aftenposten melde følgende:

*” Det er ganske absurd å tenke seg at vår allierte Russland skulle ønske avstått eller til bruk noe område som står under norsk overhøyhet. Inntil videre må vi nekte å tro at meddelelsen er riktig”.*²⁹

²⁷ Holtmark 1988: 40

²⁸ Jacobsen 2018: 161

²⁹ Aftenposten 10.01.1947

Her ser vi at selv på den politiske høyre-siden er Sovjet fortsatt ansett som allierte, hele to år etter krigen. Aftenpostens skribent anser til og med Sovjet som en så trygg og sikker alliert at det ikke er til å tro at de ville kunne fremme et slikt forslag. På den måten skildrer man også sovjeterne som vennlige, og i alle fall ikke ekspansjonistiske imperialister. Ved å omtale ”*Russland*” som ”*våre allierte*” binder skribenten *sammen* Norge og Sovjet som gode naboer og ”venner”. Samtidig bekrefter denne saken på mange måter den eldgamle frykten om at Sovjet eller Russland ønsker å sikre seg havner på verdenshavene, noe som på et vis gir denne saken mer troverdighet.³⁰ Det at saken ser ut til å komme overaskende på journalisten kan tenkes å være et retorisk trekk.

Dagen etter kommer detaljene ut i lyset, og det blir offentlig kjent at dette ble fremmet i 1944, og at det etterpå har blitt ”luftet” ved jevne mellomrom. Situasjonen roer seg ned, men den norske befolkningen har tydeligvis nå fått øynene opp for at Sovjet har interesser, selv i Norge. Debatten fortsatte likevel i norske og internasjonale aviser om hvorfor Sovjet skulle fremme et slikt forslag. Det kom også frem at dette kunne være som følge av opprettelsen av amerikanske baser på Grønland og Island, noe som viste seg å stemme. Om hva saken gjør for forholdet mellom de to landene skriver Aftenposten 13. Januar følgende:

*” Dette er meget beklagelig ettersom Russland og Norge har vært i samme båt og kjempet sammen mot alt som heter aggresjon.”*³¹

Her utfører Aftenposten igjen to kartleggingsoperasjoner, de *befolker* og *binder sammen*. Sovjet fremstilles med et folk som er vennlige, allierte og fredelige, som ikke er aggressive, men heller kjemper mot aggressorer. Ved å skildre at Norge og Sovjet har kjempet sammen, og vært i samme båt, *bindes* også Norge og Sovjet *sammen* som allierte i kampen mot felles fiender. Ikke bare Tyskland, men alt som heter aggresjon. Molotov-Ribbentrop pakten og vinterkrigen, som en gang satte russerfrykten i den norske befolkning, og hvor Sovjet var aggressoren, er tydeligvis glemt. Igjen er nok dette først og fremst et retorisk grep. Videre vektlegges det at man må slutte å tenke at Sovjet og/eller for den saks skyld England kjempet krigen for ”vår” skyld.

”...stor takk skyldig at Russland kjempet så GODT FOR SEG SELV³² at også vi ble befridd.”

³⁰ McNally 1958

³¹ Aftenposten 13.01.1947

³² Ser annerledes ut på trykk, men står det samme. Se Aftenposten 13.01.1947 for original

Her er fortsatt sovjeterne frigjørere, men på en ganske revidert måte i forhold til før. Selv om dette kanskje har vært konsensus lenge, har man kanskje ønsket å tro, eller i alle fall gitt uttrykk for at Sovjet reddet oss av barmhjertighet snarere enn strategiske egeninteresser. Denne saken var angivelig en av de største vendepunktene i forholdet mellom Norge og Sovjet.³³ Om dette ikke nødvendigvis gjorde at nordmenn begynte å se på Sovjet som fiende, så kan det ha bidratt til å åpne nordmenns øyne for hva Sovjet er i stand til og at de utgjør en potensiell trussel.³⁴ Det kan nok se ut til at saken satte hjerte i halsen på mange nordmenn, men den ser ikke ut til å male et permanent fiendebilde av Sovjet, selv om glansbildet fra krigen ble noe revidert.

4.2 Aftenposten, 13. Januar: Hverdagsliv i Russland

Samtidig som Svalbard-saken blir offentliggjort skriver korrespondenten John Lawrence om ”livet i Russland i dag”. Blant temaene han tar opp er skilsmisse, kvinner, mat og reklame. Han legger ikke skjul på hva han synes om Russerne han har møtt, og melder om mange underlige livshistorier. Samtidig skildrer han et land der seksualmoralen er mye mer liberal, og hvor institusjoner slik som ekteskap er mye mer uformelt enn i vest. Familieforholdene skildres som lik vesten, men det vektlegges også den statlige aksepten for skilsmisse samt mennesker som var ”langt ifra seksuelt underernærte slik som er så vanlig i vårt samfunn”. Til tross for at artikkelen er publisert i en konservativ avis later det til at skribenten anså det mer åpne og tolerante samfunnet som noe positivt. Hans *sammenligning* av det sovjetiske og vestlige samfunnet bærer preg av at det sovjetiske på mange måter er bedre, men at det også har sine ulemper. Han tror det kan ha bedret folks lykke, samtidig påpeker han blant annet at han har sett alt for mange barn med steforeldre. Han skriver også følgende:

” Selv om man tar i betraktning det særegne russiske temperamentet, støter man på et uforholdsmessig stort antall psykopatiske tilfelle ”³⁵.

I dette sitatet fremstiller skribenten Sovjet som et land med flere mentalt syke enn hva man er vant med i vesten, noe som i så måte også er en *sammenligning*. Han spekulerer videre i om dette kan være som følge av overbefolkning, revolusjonstidens vanskeligheter og harde forhold, eller for stor seksuell frihet. Med dette maler han også et bilde av et land som er

³³ Holtsmark 2014: 288

³⁴ Holtsmark 1988: 58

³⁵ Lawrence 1947: 9

moralsk avvikende fra Vestens kristne verdier (på godt og ondt), fylt til randen, og generelt ustabil. Han maler også et bilde av en *befolkning* som har gjennomgått en del lidelse, men nevner merkelig nok ingenting om andre verdenskrig i denne sammenhengen, og de konsekvensene som kan ha kommet som følge av den. Uansett bidrar dette til at Sovjetunionen tilskrives et hardført og seigt folk som har vært igjennom mye, noe vi har sett forekomme flere ganger tidligere. Dermed trekkes også ”lidelseshiarkiet” inn.³⁶ Et annet interessant aspekt er hvordan Lawrence *sammenligner* Russlands kvinner med de i vesten, men også tilegner dem egenskaper.

” Russiske kvinner er mer utholdende enn i Vest-Europa. De er lave av vekst og meget kraftige, men det forekommer meg at man lar dem gjøre alt det tunge arbeidet uten på noen måte derfor å frita dem for husarbeid”.

Russland eller Sovjet *befolkes* her med lave, kraftige kvinner som er mer utholdende *sammenlignet* med de i Vest-Europa. Denne relativt frie arbeidsdelingen mellom kvinner og menn, som han mistenker kommer til å bli mer som vesten nå som krigen er over, kan tolkes forskjellig avhengig av ideologisk forankring. Sett fra venstresidens ståsted kan dette tolkes som et tegn på høyere samfunnsmessig utvikling og fremgang. Sett fra høyresiden, som de fleste som leste Aftenposten gjorde, kan dette bli sett på som et tegn på nød og desperasjon. I Vesten ble det ofte sett på som et tegn på økonomisk velstand at kvinner kunne være hjemmeværende, samtidig som kvinner i arbeid ble assosiert med krigens dager.³⁷ Det er nok sistnevnte som er den mest sannsynlige tolkningen i dette tilfellet, og tekstforfatteren mistenker også senere i teksten at man vil gå tilbake til en mer tradisjonell arbeidsfordeling nå som krigen er over, og mennene begynner å vende hjem. *Sammenligningen* med Vesten fortsetter:

*” Det er en kjensgjerning at kvinner i Russland ligger langt tilbake når det gjelder arbeid i hjemmet. Det er meget få som kan sy godt nok til å lage sine egne klær. Nesten ingen kan strikke. Når utenlandske piker måtte sitte og vente ved forskjellige anledninger og tok fram strikketøyet for å ha noe å gjøre, ble de øyeblikkelig omringet av russiske kvinner som fulgte arbeidet med store forundrende øyne”.*³⁸

³⁶ Haga 2011: 58

³⁷ Lowe 2013: 44

³⁸ Lawrence 1947: 9

Her *sammenlignes* ”russiske” og utenlandske (vestlige) kvinners ferdigheter. Forfatteren kommer frem til at ”russiske” kvinner har store mangler når det kommer til ferdigheter alle gode husmødre bør kunne. Det de har lært av typisk ”mannsarbeid” har fått konsekvenser for kunnskapsnivået på ”kvinne arbeidsfronten”. Forfatteren fortsetter med å skrive at ”Derimot kan de kjøre traktor”. Han skildrer også hvordan *russiske* kvinner kan oppnå betingelser som ”gjør dem mer likestilt med mannen enn det som er vanlig i Vest-Europa”. Her kan også tolkning og resultatet av *sammenligningen*, samt den påfølgende implisitte *befolkningen* variere som følge av ideologisk ståsted. En høyreorientert leser vil nok mest sannsynlig anse det å ikke kunne strikke, men å kunne kjøre traktor som dårlige egenskaper for en kvinne å ha. Kvinnene skildres som mer selvstendige og mer maskuline *sammenlignet* med Vesten. Rent implisitt kan man også si at Sovjetunionen *befolkes* med dårlige husmødre.

Videre skriver Lawrence om maten, rettere sagt rasjoneringen av maten, som han karakteriserer som misforstått. Det skildres også at den sovjetiske måten å gjøre det på har fått bot med svartebørsen, og han skildrer også hvordan enkelte fabrikkarbeidere hadde godt med kjøtt og potetstappe. Han skildrer dermed et system der ingen lider noen særlig nød, og hvor man har klart å kvitte seg med svartebørsen. På den måten *sammenlignes* det sovjetiske rasjoneringsystemet som bedre enn det vestlige. Forfatteren er derimot ikke bare full av hyllest av det sovjetiske systemet, og tonen blir straks en annen når han skildrer Sovjets køer og byråkrati.

”Russiske køer er lengre og beveger seg langsommere enn våre, og russiske funksjonærer ligger under byråkratiets taster i en ganske særlig grad.”³⁹

Her skildres et system som er mye mer ineffektivt og byråkratisk *sammenlignet* med vesten. Selv om systemet har sine gode sider, har det også sine svake sider, akkurat slik som *russiske* kvinner. Denne *sammenligningen* av rasjoneringsystemet blir også i overført betydning en *sammenligning* mellom det kommunistiske og kapitalistiske systemet. Dermed skildrer skribenten også implisitt at det kommunistiske løser problemer som kommer som følge av markedet, men at det til gjengjeld er ineffektivt. Videre skriver også Lawrence om reklamen i Sovjet, som ikke spiller på menneskers frykt og andre svakheter slik som i vest. På den måten *sammenlignes* også sovjetisk reklame som mer moralsk enn den som er i vesten.

³⁹ Lawrence 1947: 9

Hele denne artikkelen om livet i *Russland* er i grunn en eneste stor sammenligning med vesten. Noen ganger gjør forfatteren det eksplisitt, men leseren, som vil ta utgangspunkt i sin vestlige kultur vil gjøre det automatisk. Vi ser her en skildring av Sovjet som er noe avvikende, og på mange måter mer nyansert enn det man kan forvente av en typisk konservativ avis. Samtidig som forfatteren trekker frem gode aspekter med det sovjetisk system og kultur, så trekker han også frem det negative. Alt i alt formidler han et Sovjet som er likere vesten enn det mange tror, men som allikevel har sin egen måte å gjøre ting på. Han eksotiserer Sovjet, men trekker også frem likhetene. *Sammenligningene* fremmer et bilde av Russland og Sovjet som både bedre og dårligere enn Vesten, samtidig som omtalelsen av kvinner kan sies å være relativt negativ sett fra et vestlig konservativt ståsted. I det store og det hele, vil man kunne si at dette er en artikkel som strengt tatt også kunne kommet på trykk i en venstreorientert avis, og at mye av tolkningen i stor grad er overlatt til leseren selv. Selv om denne artikkelen ikke viser oss noen tydelig utvikling i russerfrykten, eller noe endrende bilde av sovjetere og Sovjet, så kan man klart si at teksten i stor grad søker å øke vestens forståelse av Sovjet, noe som igjen kan bidra til å minske frykten. Samtidig skildres sovjeterne som et folk som ikke er så ulikt vestens folk som mange ville trodd, og dermed kanskje ikke like skumle og farlige.

4.3 Dagbladet, 22. September: Russiske troppebevegelser i øst-sonen

Den 22. September 1947 rapporterer en korrespondent om russiske troppeforflytninger i øst-Sonen av det okkuperte Tyskland. Tysklands skjebne var enda ikke offisielt avgjort, men som forfatteren nevner, ser det ut til at Øst-Tyskland nå har blitt delt ut fra resten av Tyskland. Reporteren melder om at sovjetiske tropper har besatt strategiske punkter i den sovjetiske okkupasjonssonen i påvente av at sammenbrudd av utenriksministerkonferansen senere i Februar. Her skulle forhandlinger om fredsoppgjøret med Tyskland og Østeriket gjenopptas, etter at de brøt sammen i Moskva i Mars samme år. Korrespondenten tolker dette som et tegn på nervøsiteten fra russerne. Det beskrives også hvordan det ser ut til at hele øst-kysten står i full krigsberedskap. Videre skildrer tekstforfatteren følgende:

” Disiplinen blant de russiske troppene skal ikke være den beste, opplyser korrespondenten. Voldtekt og ran hører til dagens orden, og scener utspiller seg som minner om den verste tiden like etter russernes okkupasjon av Berlin. Kvinner går ikke lenger på gaten etter

mørkets frembrudd. Disiplinen er så dårlig at en russisk general som bilte med sin kone i nærheten Ludwighust ble angrepet av russiske tropper."⁴⁰

Her ser vi en endring i omtalelsen av Sovjet. Her skildres mer en okkupant enn frigjørere, mer en aggressor, enn en venn av freden, og soldater som ligner mer på barbarer enn siviliserte mennesker. Korrespondenten skildrer en helt anarkisk situasjon, der overgrep og ran er daglig kost, og hvor det går ustraffet hen. Sovjetunionen blir dermed et land der det bor udisiplinerte, barbarer, okkupanter og kriminelle. Dette er i stor kontrast til hvordan de ble fremstilt før. Soldatene er faktisk så udisiplinerte at de selv angriper sine egne generaler. Dette bidrar også til å danne et bilde av sovjetiske soldater som aggressive, uforutsigbare og utilregnelige. Det er på denne måten som også er den mer typiske måten å omtale den Røde arme, ved siden av å omtale dem som frigjørere.⁴¹

Skildringene ovenfor kan helt klart sies å bidra til å øke russerfrykten. Ikke nødvendigvis frykten for en invasjon, men heller konsekvensene av en invasjon. Korrespondenten legger på slutten til at det er ingen i øst-sonen som tror *russerne* har noen aggressive hensikter, men at det gjøres fordi man tror at et vestlig angrep mot Sovjet er nært forestående. På den måten avblåses også frykten for en sovjetisk invasjon, og rollen som aggressor skyves heller over på Vesten. I samme utgave er det også en artikkel der det informeres at sovjeterne først nå blir informert om hvor splittet øst og vest faktisk er, men også at det ikke er noe tegn til krigsvilje. Her skrives blant annet:

" En behøver ikke ha studert historie for å vite at sovjetsamveldet i fortiden aldri har vært noen krigssøkende nasjon. Det samme kan sies i dag om det russiske folk. De ønsker fremdeles ikke krig."⁴²

På denne måten fylles også Sovjet med et fredelig folk, og som alltid har vært fredelig. I sin helhet blir dermed Sovjet skildret som fredelige, men under press. Samtidig som de ikke ønsker, eller har noen planer om å gå til krig, så kan man fortsatt si at frykten styrkes som følge av skildringene av hvordan en sovjetisk okkupasjon faktisk kan se ut. Vi ser med andre ord en endring i hvordan man tillater seg å omtale Sovjet, men Sovjet oppfattes allikevel ikke som noen umiddelbar trussel.

⁴⁰ Dagbladet, 22.09.1947

⁴¹ Lowe 2013: 100, se også Kopelev 1976

⁴² Gilmore 1947: 8

5. 1948

Året 1948 blir av mange ansett som et skjebneår, der mye av splittelsen som førte til den kalde krigen ble skapt. Storpolitiske hendelser slik som Berlin-blokaden, kuppet i Tsjekkoslovakia og den finsk-russiske vennskapspakten. Dette er hendelser som vi skal se også vekker sterke reaksjoner i Norge. Det er også dette året hvor mye av forarbeidet for opprettelsen av NATO finner sted, og hvor Norge oppgir brobyggingspolitikken til fordel for å slutte seg tettere til vest-maktene.

5.1 Aftenposten, 24 - 25 Februar: Kuppet i Tsjekkoslovakia

Etter jernteppet hadde lagt seg over Europa var det kun et land som skinte gjennom som et demokrati i vestlig forstand. Det var Tsjekkoslovakia. Landet var et av de første ofrene for Hitlers aggresjon, og ble ”frigjort” av den Røde arme i slutten av mai 1945. Det kommunistiske kuppet i 1948 ble fort gjennomskuet for å være av sovjetisk regi, til tross for at Sovjet ønsket at maktovertakelsen skulle fremstå demokratisk eller i alle fall som en folkereisning mot den sittende regjeringen. At Sovjet står bak er for Aftenposten så opplagt at de 24. Februar kan rapportere i forbindelse med påstander om at det nasjonale sosialist partiet planla et væpnet opprør at ”*Nyheten om dette kom for øvrig i Moskva radio to timer før den offisielle meldingen i Praha*”.⁴³ Dette finner man ikke i Friheten, og definitivt ikke i Østeuropeiske aviser. Videre rapporterer også Aftenposten, videre fra britisk presse, den 25. Februar følgende:

*” Hitlers Tsjekkoslovakia var en pistol som pekte østover, men i Stalins hender blir landet en pistol rettet mot hjertet av Vest-Europa ”.*⁴⁴

Det vi ser her er en meget eksplisitt *sammenligning* av Sovjetunionen med Nazi-Tyskland. Det er samtidig en *sammenligning* av kuppet med den tyske invasjonen av Tsjekkoslovakia i 1938, som var et ledd i opptakten til andre verdenskrig. På den måten antyder også Aftenposten at det er en ny verdenskrig på trappene, og at Sovjet er aggressoren. Samtidig ledet den forrige krigen til at Norge ble okkupert, og man antyder dermed at dette kan bli tilfellet igjen. En tredje *sammenligning* som forekommer her er en sammenligning mellom

⁴³ Aftenposten, 24.02.1948

⁴⁴ Aftenposten 25.02 1948

Hitler og Stalin. Stalin, som tidligere ble sett på som en redningsmann blir nå sammenlignet med det mange ville hevde å være den verste tyrannen og masseorderen som noen gang har levd. Sett med dagens øyne er ikke dette noen overaskende sammenligning, og disse meningene rådde lenge før dette på den politiske høyre-siden. Det at det kommer på trykk, med en såpass krass tone er derimot mer nytt. Det impliseres på et vis, med denne sammenligningen at Stalin følger i Hitlers fotspor. Slike sammenligninger var ikke like populære etter krigen ettersom anti-kommunistisk propaganda kunne bli assosiert med nazismen, og fordi Sovjetunionen, med Stalin i spissen, som vi har sett, ble fremhevet som frigjørere.⁴⁵ En fjerde *sammenligning* man kan trekke frem her er mellom hvordan Tsjekkoslovakia ble brukt som et startpunkt for invasjonen av Sovjet i 1941, og hvordan det nå potensielt kan bli brukt som startpunkt for en sovjetisk invasjon av Vest-Europa. Dette kan gi assosiasjoner til den skrekkelige øst-fronten hvor mange av de hardeste kampene under andre verdenskrig ble utkjempet. Dette bidrar til å male et bilde av hvor grusom en eventuell krig mellom øst og vest kan bli. Denne sammenligningen med Tsjekkoslovakia som en pistol rettet mot Europas hjerte skildrer også en stor trussel, med høy risiko. Det formidler på et vis at Stalin holder kniven mot strupen på det demokratiske Vest-Europa. Sammenligningen med Nazi-Tyskland og andre verdenskrig fortsetter med:

” Men etter denne våpenhvilen – dette- nye München – kommer en ny 15. Mars, da ikke Hitler, men Stalin spiller hovedrollen ”.

Når det her refereres til München er det snakk om München-avtalen fra 1938 hvor Hitler annekterte Sudetland, og 15. Mars referer til den videre invasjonen av landet i 1939. Ved denne *sammenligningen* ligger det at det er mer i vente, og at Stalin vil stramme grepet ytterligere ved en senere anledning. Et annet aspekt med disse utdragene er at det nå snakkes om Stalin, og ikke Sovjetsamveldet, noe som bidrar til å male Stalin som en eneveldig diktator, og Sovjetunionen som et autoritært diktatur.

Disse sammenligningen bidrar langt på vei med å danne et fiendebilde av Sovjetunionen samtidig som det også sprer en krigsfrykt. Det maler Sovjet som ekspansivt, aggressivt, og en trussel mot Vestens demokratier. Likevel vil det være feil å si at dette er å tilskrive Sovjet et aggressivt og ekspansivt folk ettersom man vektlegger Stalin fremfor Sovjetsamveldet eller det sovjetiske folk, men det kan fortsatt karakteriseres som russerfrykt.

⁴⁵ Judt 2010: 197

Man er på et vis mer redd for hva Stalin kan tvinge det sovjetiske folk til å gjøre, fremfor hva sovjeterne selv vil. Videre rapporteres følgende:

” Sovjet-Russland bygger et belte av lojale stater rundt grensen i vest”.

Her er det snakk om opprettelse av *bufferstater* eller satellittstater. Ved Tsjekkoslovakias innlemmelse i øst-blokken kan det på en måte se ut til at dette” beltet” er ferdig bygget, men i nord, ved grensen mot Finland og Norge er det enda ingen buffere. Denne setningen kan av mange ha blitt tolket som at Sovjet ekspanderer og at randstatene, eller statene som grenset Sovjet kunne stå for tur. En slik mentalitet kommer også til uttrykk gjennom uttalelser som” *De som ikke slutter seg til Vest-Europa, vil bli russiske vasallstater”*.⁴⁶

Denne mistanken, som vi skal se, skyter for alvor fart ved undertegnelsen av den finsk-russiske vennskapspakten, senere samme år.

5.2 Dagbladet, 28. Februar: Kuppet i Tsjekkoslovakia

Den 28. Februar spekulerer Dagbladet sammen med en diplomatisk medarbeider fra Reuters rundt hva som er sovjeternes endelige plan for Finland og Tsjekkoslovakia. Kuppet i Tsjekkoslovakia har akkurat tatt slutt, og forslaget om en finsk-russisk vennskapspakt har kommet ut i lyset. Disse to hendelsene blir naturligvis satt i sammenheng. Avsnittet er skrevet under undertittelen *Hva vil russerne?* Ettersom forslaget kom rett etter kuppet var ferdig spekulerte Dagbladet i at:

*.... kan det bare skyldes at Sovjetsamveldet anser en konsolidering av makten innenfor sin innflytelsessfære for å være mer viktig enn ett nederlag blant mange av dem som har sympatisert med sovjetsamveldet på grunn av dets innsats under krigen.*⁴⁷

I akkurat dette avsnittet antydes det at de kun konsoliderer makten sin, og ikke ekspanderer, slik det antydes av Aftenposten. Sett på den måten er Norge dermed trygg for sovjetisk ekspansjonisme. Sovjet strammer dermed bare grepet rundt det de allerede har. Når det også skrives under undertittelen *hva vil russerne?* Skildrer man også russerne eller sovjeterne som utspekulerte. Dette kan helt klart sees i sammenheng med måten russerne ble skildret i den

⁴⁶ Aftenposten, 01.03.1948

⁴⁷ Dagbladet, 28.02.1948

franske propagandaen i tiden rundt Napoleons-krigene.⁴⁸ Dermed kan man si at også sovjeterne blir beskrevet som et utspekulert folk. Denne måten å skildre sovjet på har som nevnt i kapitlet om tidligere forskning å gjøre med Peter den stores testament. I dette testamentet som aldri har eksistert skal angivelig Peter den store ha gitt sine etterfølgere instruksjoner om hvordan Russland skulle kunne sikre verdensherredømme via å skaffe seg havner på verdenshavene. Selv om det aldri var noe testament, lå det sannsynligvis i kortene å skaffe seg flere havner. Selv om det ikke er dette som er tilfellet her er det en klar parallell med det at sovjeterne følger en utspekulert plan som går ut på å sikre seg mer makt.

Ved å tale om *sovjets innflytelsessfære* utfører Dagbladet også den første av de fire mentale-kartleggingsoppperasjonene, nemlig *å binde sammen*. Man binder med andre ord sammen Tsjekkoslovakia, Finland og Sovjet, med Sovjet som den dominerende parten. Dette bidrar også til å male Sovjet som et slags imperiet, og sovjeterne som imperialister, eller i alle fall med et slags herrefolk. Dette bidrar også til å omdefinere bildet av Øst-Europa fra å være på periferien av Europa, til å bli en likeverdig motpol i forhold til Vest-Europa.

Det står også skrevet hvordan disse handlingene kan bidra til å endre folks bilde av Sovjet som ble formet som følge av innsatsen under krigen. Man ser med andre ord en overgang fra sovjeterne som allierte, til en mer antagonistisk skildring av Sovjets befolkning. Ut ifra dette kan vi si at denne artikkelen langt på vei styrker en endrende oppfatting av Sovjetunionen og sovjeterne fra allierte til fiender. Russerrfrykten kommer likevel ikke like sterkt frem her som i Aftenpostens dekning av saken, og man ser ikke ut til å frykte særlig for den norske stats integritet. Videre, i samme utgave siterer også Dagbladet Churchills tidligere regjeringsadvokat, Maxwell-Fyfe, med følgende ord:

” Jernteppet nå er omdannet til en jernhammer mot vår vestlige kristne tradisjon ”.

Her er tydeligvis tonen en helt annen. Her skildres jernteppet, som tidligere mest av alt var en mur eller barrikade mellom øst og vest, som en trussel. Dette kan også sees i sammenheng med Churchills ” this was their finest hour ” tale som han leverte til underhuset i forbindelse med Frankrikes kapitulasjon. Der hvor slaget om Storbritannia ikke bare var om det britiske imperiet, men også ” *the survival of christian civilization* ”.⁴⁹ Denne legendariske talen, som nok lå friskt i minnet til særlig den britiske, men kanskje også den norske befolkningen, bidrar

⁴⁸ McNally 1958

⁴⁹ British Pathé, 2014: 0:09

til å gjøre utsagnet mye mer dramatisk. Mange kan kanskje ha synes at dette var en overdrivelse, men han sammenligner på et vis implisitt kuppet i Tsjekkoslovakia med Frankrikes fall i 1940. Selv om situasjonen sannsynligvis verken var eller ble oppfattet like prekær som i 1940 bidrar dette likevel til å male Sovjet som en ekspansiv trussel på linje med Nazi-Tyskland. Sovjetfolket blir dermed også ukristelige, usiviliserte barbarer som utgjør en trussel mot vestens kristne kultur og tradisjoner. Dette utsagnet må selvsagt også sees i sammenheng med Fulton-talen fra to år tidligere. Med å snakke om jernteppet *binder* han også *sammen* landene bak jernteppet, slik som også Dagbladet gjør med å tale om dem som del av Sovjets innflytelsessfære. Ved å snakke om jernteppet, eller jernhammeren, som en trussel mot Vesten *binder* han også landene bak jernteppet *sammen* som jernteppet, eller jernhammeren. Dette kommer som nevnt tidligere med sine assosiasjoner og konnotasjoner. Alt i alt kan man si at landene bak jernteppet oppfattes som en trussel og noe annet enn” oss”. Vi ser også lignende utsagn som” *Tsjekkoslovakia er blitt som en skjebnesvanger rambukk mot det uavhengige Europa*”.⁵⁰ Utsagn som dette må også sees i sammenheng med opprettelsen av Kominform i 1947, som vedtok en fiendtlig innstilling mot Vesten. I samme utgave melder Dagbladet videre fra Associated press følgende:

” ..venter at kommunistene vil gå til aksjon både i Italia, Østerrike og i Finnland, men tilføyde at en er forberedt på at det kan skje nær sagt hvor som helst”

Her kommer frykten for sovjetisk ekspansjonisme enda tydeligere frem. Situasjonen blir her fort mye verre ettersom kommunistene, med Sovjetunionen i ryggen, kan slå til hvor som helst. I dette utdraget er situasjonen mye mer alvorlig, og trusselen mot Norge kommer tydeligere frem, selv om det ikke står svart på hvit. *Kommunistene* som her må leses som lokale kommunister med støtte av Sovjetunionen, er den store trusselen her, og kuppet i Tsjekkoslovakia førte til at den norske regjeringen førte en strengere linje ovenfor NKP og deres tilhengere.⁵¹ Samtidig kan den sterke sammenhengen mellom kommunistene og Sovjet bidra til at vi kan *befolke* Sovjetunionen ut ifra dette utsagnet. I likhet med avsnittet med tittel” *hva vil Russerne?*” blir Sovjet fylt med et utspekulert folk. De blir også, på lik linje med utsagnet fra Maxwell-Fyfe, beskrevet som ekspansivt. Ut i fra denne artikkelen kan man med rette si at det forekommer en økning i russerfrykten.

⁵⁰ Dagbladet, 27.03.1948

⁵¹ Berg 2008: 82

5.3 Aftenposten, 8. April: Finsk-russisk vennskapspakt

Da den finsk-russiske vennskapspakten ble en realitet kunne Aftenposten rapportere følgende:

*”Europas øst-grense i nord går nu ved Tornes- elv, Tana og Pasvik-elva. Heretter er det Norge og Sverige som er randstater. Og det kan ikke unngå å få konsekvenser.”*⁵²

Her skildres det at Sovjet, eller øst-blokken har rykket nærmere, og nå grenser til en enda større del av Norge. I denne uttalelsen ligger det også at Finland har blitt ”slukt”. Det var dette man fryktet under vinterkrigen, og det hadde stor innflytelse på nordmenns oppfattelse av Sovjetunionen som en fiende.⁵³ Man var også under den oppfatning at dersom Finland falt ville Norge være neste mål for sovjetisk ekspansjonisme, noe som det også ble rapportert om fra pålitelige kilder i dette tilfellet.⁵⁴ Det at Norge og Sverige også omtales som randstater er ytterligere en uttalelse som kan vekke russerfrykten. Randstatene, slik som Polen, Finland, Estland, Latvia og Litauen var de første landene som ble mål for sovjetisk aggresjon i forkant av andre verdenskrig. Å være på randen av en slik stormakt, som Aftenposten sier, kan få konsekvenser for et lite land som Norge. Mest av alt var man nok redd for å dele Finlands skjebne, som la store begrensninger på landets utenrikspolitikk og ytre suverenitet. Ved å omtale Norge og Sverige som randstater går man også bort i fra den gamle oppfattingen av Sovjet/Russland som et perifert land. Nå er det heller Norge og Sverige som ligger på periferien av Sovjet. På den måten *sammenlignes* Sovjet med Norge og Sverige, og blir på et vis ansett som et maktsentrum.

Samtidig bruker man ordene ”*Europas øst-grense*”, noe som henter til at Sovjetunionen, og deres innflytelsessfære ikke tilhører Europa, men er noe annet. Dette er noe som har forekommet lenge. Sovjetunionen, og Russland ble lenge ansett som et land som befant seg øst for Europa, og noen ganger også i Asia. Som oftest ble det ansett å ligge på randen, mellom Europa og Asia, men det viktige her er hvordan Aftenposten dermed indirekte både *binder sammen* Sovjet med noe annet enn det ”siviliserte” Europa, og også *befolker* landet med ikke-europeere. I det å betegne sovjeterne som noe annet enn europeere ligger også sterke paralleller til å karakterisere dem som barbarer eller asiatiske-horder.⁵⁵ Man

⁵² Aftenposten, 08.04.1948

⁵³ Holtmark 1988: 39

⁵⁴ Holtmark 2014: 304

⁵⁵ Wolff 1994: 284-332

befolker med andre ord Sovjet med usiviliserte folk. Innad i det ligger det igjen den betydning at de utgjør en trussel mot sivilisasjonen, og dermed Norge.

Alt i alt maler denne artikkelen et ekspansivt fiendebilde av Sovjetunionen som nå står på Norge og Sveriges dørstokk. Fienden har rykket nærmere, og Norge kan nå stå for tur. Det skaper også en ”oss mot dem” mentalitet og danner i tillegg et bilde av Sovjet som noe annet enn det siviliserte Europa. Denne karakteriseringen av Sovjetunionen er på mange måter mer lik den klassiske oppfatningen av Russland enn synet på landet som ”våre allierte”. Dette gjenspeiler også oppgivelsen av brobyggings-politikken som i denne perioden skjer på politisk topp-nivå. Samtidig er det interessant at Norge og Sverige omtales sammen, ettersom det ble gjennomført forhandlinger om å danne et skandinavisk forsvarsforbund i disse dager.⁵⁶ Dette bidrar også til å *binde sammen* Norge og Sverige med hverandre og Europa. Samtidig kan bruken av geografiske områder for å definere grensen til øst også ses på som en slags ”oppdatering” til Churchills jernteppe-tale fra 1946, der grensen den gang gikk fra Stettin i Østersjøen, til Trieste i Adriaterhavet. Denne artikkelen viser en mye mer umiddelbar frykt for sovjetisk ekspansjon og bidrar dermed til å styrke russerfrykten.

5.4 Friheten, 26. Juni: Krigen mot krigsbrannstiftere

Den 26. Juni har Friheten trykt en artikkel om FNs forbud mot krigspropaganda og krigshisseri. Forbudet skal i følge artikkelen blitt tatt godt imot av folk fra hele verden. Artikkelen hevder at folk som har blitt utsatt for nazistenes og japanernes tyranni ikke kan finne seg i at det hisses og agiteres for en ny storkrig. Det meldes også om at Sovjetunionens delegasjon skal ha kalt ut disse fiendene av freden med navn, og at ”*deres hemmelige venner og beskyttere*” ikke tørde å ta til orde for å forsvare dem. Denne artikkelen er skrevet i Friheten kort tid etter Berlin-blokaden ble iverksatt. Selv innledningsvis ser vi at Sovjet males som venner av freden, og Sovjet skildres dermed som fredelig. Videre skildres det hvordan de ”*monopolistiske rustningsfabrikantene*” reklamerer for krig på samme måte som alminnelige ”*bedriftsherrer*” reklamerer for hva som helst annet, slik at de kan overbevise myndighetene om å ruste opp i fredstid. På den måten beskriver Friheten Vesten som militaristisk, og ikke Sovjet slik som vi har sett andre aviser har gjort før. Det refereres også til hvordan amerikanske myndigheter ved en anledning omtalte Sovjetunionen.

⁵⁶ Berg 2008: 85-88

” Denne artikkelen fremstiller Sovjetsamveldet som en angriperstat, som angivelig forbereder et overfall på sambandsstatene.”⁵⁷

Videre beskrives det hvordan artikkelen også redegjør for planer om å danne en ” *sluttet ring av flybaser rundt Russland*”, Videre beskrives det hvordan Sovjetunionen på en høflig og diplomatisk måte forsøker å informere amerikanske styresmakter om at dette er i strid med FNs resolusjon. På den måten forekommer det en slags *sammenligning* av USA og Sovjetunionen, der det er USA som er krigsbrannstifter, og aggressor, og hvor Sovjetunionen spiller rollen som den fredelige og rasjonelle parten. På det viset maler Friheten et verdensbilde der Sovjetunionen er fredens beskytter, og USA som verdensfredens største trussel. Dette er i stor kontrast til hvordan de andre avisene omtaler Sovjet i dette skjebnesvangre året. Senere i artikkelen *binder* forfatteren *sammen* Øst-Europa.

” Krigshisserne har også fått innpass i den amerikanske radioen, som ofte sender ut åpne appeller fra statsforbrytere som har rømt fra de demokratiske land i Øst-Europa, slike som Nagy Ferenc, Niculescu eller Machek – om intervensjon mot det demokratiske Romania, Ungarn, Jugoslavia, Bulgaria og Polen.”

Det vi ser her er at forfatteren *binder sammen* de sovjetiske satellittstatene som Øst-Europa, men også som demokratiske land. Ved at amerikansk media gir dem et talerør, hvor de dermed kan agitere for intervensjon, skapes et bilde av et imperialistisk USA. Enda viktigere skapes det et bilde av Sovjetunionen som disse landenes forsvarer og frigjørere. Bildet av USA som imperialist kommer enda mer tydelig frem når skribenten skriver følgende:

” I det siste er det også blitt offentliggjort mange krigshisser-artikler i land som har underordnet sin innenriks og utenrikspolitikk under amerikanernes diktat.”

Her trekkes Nederland frem som et eksempel, og det redegjøres for at nederlenderne er avhengige av amerikansk støtte for å intervenere i Indonesia. På den måten *binder* forfatteren *sammen* vest-blokken som en imperialistisk og aggressiv allianse under direkte amerikansk ledelse og kontroll. Ved de to *sammen bindingene* maler han et bilde av Sovjetunionen som de sanne forkjemperne for frihet, fred og demokrati, og maler isteden USA og Vesten som

⁵⁷ Leontjev 1948: 2

aggressorer, imperialister og undertrykkere. Det vektlegges også til slutt i artikkelen hvordan Sovjet, ved å avsløre den amerikanske krigspropagandaen kan regne med støtte fra den demokratiske allmenheten i verden. ” *Fra millioner og atter millioner jevne mennesker som ønsker fred, hater krigen og ønsker å leve i fred*”. Dette bidrar også til å male Sovjet som den sanne forkjemperen for fred og demokrati.

Til tross for hendelsene gjennom perioden ser vi at Friheten står trofast ved Sovjetunionen, og på ingen måte anser Sovjet som noen trussel mot verken Norge eller verdensfreden. Den virkelige trusselen er derimot fortsatt USA. Det gis i det store og det hele et uttrykk for en polarisering mellom det demokratiske øst, og det imperialistiske vest. Russerr frykten kan sies å være ikke-eksisterende i denne artikkelen.

5.5 Aftenposten, 2. Oktober: Hvor sterkt er Russland?

Mot slutten av perioden, den 2. Oktober 1948 skriver Generaløyntnant sir Giffard Martel om hvor sterk Sovjetunionen er. Martel, bedre kjent som Q Martel, eller bare Q, var en britisk general, og stridsvogns-strateg. Han skal blant annet ha vært rådgiver for den sovjetiske hæren i det skjebnesvangre slaget ved Kursk.⁵⁸ Hans bragder og kjennskap til det sovjetiske forsvaret kommer frem i innledningen på artikkelen så leserens troverdighet og tillit til generalen kan sies å ha vært høy. Det at man i det hele tatt måler styrke med Sovjet er i seg selv helt klart et uttrykk for hvordan Sovjet blir sett på som en fiende, og potensiell trussel. Om sovjetiske offiserer, og senere soldater skriver Sir Giffard følgende:

*” De var oppdradd og utdannet på offentlige læringsanstalter og skoler. Innrettet etter nøyaktig samme linjer som de engelske. De menige soldater var ganske åpenbart stolte over å tjenestegjøre under disse offiserer. Dessuten var de glimrende soldater. Meget tapre, utrolig seige og sterke og med en forbløffende orienteringsevne.”*⁵⁹

Her ser vi en ganske tydelig beskrivelse av et Sovjet med siviliserte, tapre, hardføre, velutdannede og veloppdratte folk. Her *sammenlignes* også det sovjetiske og engelske skolesystemet, noe som bidrar til å skildre sovjeterne som likere engelskmennene enn mange kanskje hadde inntrykk av, noe som kan bidra til å berolige. Dette er i sterk kontrast til den tradisjonelle oppfatningen av Russland, men også hvordan den Røde arme blir skildret i

⁵⁸ Hart 2008

⁵⁹ Giffard 1948: 3

samtiden.⁶⁰ Den hyllende tonen av sovjeterne blir snart avløst av en gjennomgående negativ skildring av det sovjetiske militærets materiell. Det teknologiske aspektet her var en av dimensjonene den kalde krigen ble kjempet over, og slike sammenligninger var dermed ganske relevante.⁶¹ Her beskrives materiellet og måten de gjør ting på som gammeldags og primitiv. Her skrives det blant annet ” *alle ordrer, rapporter etc. Ble overbrakt og utvekslet på gammeldags vis* ” og ” *nesten alle dets divisjoner er henvist til å føre sine forsyninger fram på hestevogner* ”.

” *Å gjennomføre en fullstendig moderne utrustning av den røde hær ville ta en industri som den britiske 10 år, og Russlands fabrikker vil selvsagt trenge enda lengre tid for å løse oppgaven* ”, ” *.... Et primitivt luftvåpen* ”, ” *.... Ufarlige U-Båter* ”.

Artikkelen er flust med skildringer av det sovjetiske militæret som primitivt og underutviklet. Gjennom disse skildringene utføres også to mentale-kartleggingsoperasjoner. Det som er fokuset her, med tanke på hvilken trussel Sovjet utgjør, er ikke Sovjets vilje til å invadere Vest-Europa, men heller deres evne. Giffard er tydelig i at det ikke er noe å si på sovjeternes egne evner og ferdigheter. Det er materiellet som er problemet. Likevel kan man si at Sovjet anses som primitivt og mindre utviklet enn Vesten. Det mest fremtredende aspektet her er likevel måten han både implisitt og eksplisitt *sammenligner* Sovjet med Vesten, og lite overaskende konkluderer med at Vesten er mer teknologisk utviklet. Samtidig nevner han at ” *det vil ta år før russerne på dette felt når opp på siden av Vestens land. Det er ingen tvil om det en gang vil lykkes dem* ”. Med andre ord er han åpen for at det ikke er gitt at Vesten alltid vil være mer teknologisk sofistikert og overlegen, men at Sovjet utvilsomt en dag gang være på linje med Vesten eller kanskje til og med overlegen. En tredje operasjon som foretas er *å tale til*. På mange måter kan man si at Giffard forklarer eller instruerer Sovjet, slik han gjorde under krigen, i hvordan et moderne militære skal se ut. Man kan kanskje si at mekanisering er objektivt bedre enn den mer ” primitive ” måten sovjeterne gjør ting på og at Giffard dermed bare beskriver virkeligheten, men det er allikevel et forsøk på å peke på hva Sovjet gjør feil etter Vestens prinsipper. Det kan jo tenkes at den sovjetiske måten å overrekke ordre og rapporter på var mer pålitelig og bedre egnet for sovjetiske forhold. Likevel er det en tydelig instruering av hva de gjør feil, og dermed setter han britene, og Vesten over Sovjet.

⁶⁰ Lowe 2013: 100

⁶¹ Knutsen 2016: 315

Kort oppsummert er dette en mer positiv fremstilling av Sovjet enn vi er vant til å se fra høyre-siden, særlig i denne perioden etter Tsjekkoslovakia og Finland. Sovjet *befolkes* med hardføre, oppdradde, utdannede, resurssterke folk. Samtidig er Sovjet teknologisk underutviklet *sammenlignet* med Vesten. Når det kommer til russerfrykt vil man kunne si at denne artikkelen har en beroligende effekt. Artikkelen sier eksplisitt at Sovjetunionen ikke er i stand til å gå til krig mot Vesten. En trussel kan sies å være en kombinasjon av fiendens evne og vilje, og selv om det ikke tas noen stilling til Sovjets vilje, så sår Giffard tvil om Sovjets evne til å angripe Vesten. Fortsatt oppfordrer han til å igangsette umiddelbare tiltak ettersom situasjonen kan endre seg etterhvert som de tetter det teknologiske forspranget til Vesten.

6. Konklusjon

Som vi ser er det helt klart en endring i hvordan norske medier omtaler Sovjetunionen. Retorikken i Aftenposten er en helt annen enn i starten av perioden. Dagbladet endrer seg også, men Friheten ser ut til å føre samme linjen gjennom hele tiden ovenfor Sovjet, men tonen ovenfor vesten endres. Året 1946 bærer sterke preg av den forutgående krigen, og det er tydelig at Sovjet fremstilles som alliert både av Friheten og Dagbladet. Vi ser også at Norge og Sovjet *bindes sammen* som allierte. I tillegg er det også en fremstilling av sovjeterne som siviliserte, fredelige, sterke, hardføre, frigjørere og bryter dermed drastisk med den klassiske tanken om Russland. Vi ser heller et narrativ som ligner mer på det Sovjetunionen selv ønsket å formidle, der Sovjet er redningen og landet som ofret alt for å overvinne fienden. Både Dagbladet og Friheten er inne på dette og dette støtter dermed oppunder dette lidelseshierarkiet. Samtidig er det interessant hvordan Sovjet skildres sivilisert av Dagbladet, og til og med mer sivilisert av Friheten som legger vekt på hvor velfungerende produksjonssystemet er. Dagbladet tegner et bilde av et sivilisert og høykulturelt Sovjet, noe som nok var akkurat det de sovjetiske vertene hadde som hensikt med besøket. *Sammenligningene*, bærer mest preg av å stille Sovjet i et bedre lys enn Norge og blir blant annet *sammenlignet* som modigere og mer samfunnsmessig utviklet. Det er ingen tegn til russerfrykt i dette året, og alle er fortsatt enige om at det er Tyskland som er fienden.

I starten av 1947 ser vi en drastisk endring i måten Sovjet omtales som følge av Svalbard-saken. Svalbard-saken ser ut til å komme overaskende på den norske befolkningen, noe som kommer tydelig til uttrykk i Aftenpostens dekning av saken, som nekter å tro det de blir fortalt. Svalbard-saken ser ut til å åpne nordmenns øyne for Sovjet som en potensiell trussel, og ut ifra artikkelen om troppeforflytninger i øst-sonen ser det ut til å ha hatt en svært skadelig virkning på forholdet mellom de to landene. Den 11. Januar tilskrives Sovjet et

vennlige, allierte og fredelige folk. 8 måneder senere, den 22. September *befolkes* de som usiviliserte, okkupanter, barbarer og kriminelle, samtidig som de også karakteriseres som fredelige. Sistnevnte, sammen med saken om dagligliv i Russland viser oss at det er rom for et nyansert syn på Sovjet. Denne saken viser oss et Sovjetunionen der ting gjøres annerledes, og på mange måter bedre, men ikke uten enkelte konsekvenser. *Sammenligningene* er også blitt mer nyansert. Eksempelvis *sammenlignes* Sovjet med Vesten på en måte som viser Sovjet som mer sosio-kulturelt utviklet sett fra venstresidens perspektiv, men at det også har fått sine moralske konsekvenser. Gjennom disse sammenligningene fremstilles Sovjet som mer utviklet, men samtidig også på et vis mindre utviklet. Russerfrykten styrker seg ganske tydelig i løpet av perioden noe som ser ut til å gi sine utslag i at avisene har lettere for å ytre kritikk mot Sovjet. Man ser ut til å ha gått over fra å anse Sovjet som alliert, til et mer nøytralt syn på Sovjet. Dette bekrefter at Svalbardsaken hadde en enorm effekt på nordmenns bilde av Sovjet. Samtidig går ingen av avisene så langt som å male dem som fiende, og ser heller ikke ut til å se for seg noe form for Sovjetisk aggresjon i anskuelig fremtid.

1948 blir av mange ansett som et skjebneår for forholdet mellom Norge og Sovjet, men også øst og vest gjennom store hendelser som kuppet i Tsjekkoslovakia, den finsk-russiske vennskapspakten og Berlin-blokaden. Det er også gjennom denne perioden at Norge oppgir brobyggingspolitikken og forsvarssamarbeid med Sverige og Danmark til fordel for NATO, for å holde tyskerne nede, amerikanerne inne og Sovjet ute. Vi ser at det dannes et bilde av Sovjet som er ekspansivt, aggressivt, usivilisert, og hvor det lever ukristelige barbarer, men vi får fortsatt nyanser der de enda omtales som tapre, sterke, oppdratte og utdannede mennesker. Det er også interessant hvordan Sovjet i mye større grad *bindes sammen* med noe annet, ikke-europeisk. Sammenligningene blir også mer negative og mye mindre smigrende enn de var i 1946 og 1947. I Aftenpostens blir Sovjet, deres politikk og Stalin til og med *sammenlignet* med Nazi-Tyskland og deres invasjon av Tsjekkoslovakia. Sammen med omtalelsen av den finsk-russiske vennskapspakten males et bilde av et ekspansivt og truende Sovjet som beveger seg nærmere Norge. Det er ingen tvil om at russerfrykten utvikler seg drastisk i perioden Februar til April 1948. Det er en mye tydeligere antagonisering og fiendtliggjøring av Sovjet og sovjetere. Den nøytrale tonen fra 1947 blir borte, og det ser ikke ut til å råde noen tvil om hvem som er fienden og hvem som er alliert. Som nevnt i innledningen vil ikke oppgaven ta stilling til om hvor vidt økende russerfrykt spilte noen rolle i valget om å gå inn i NATO, men funnene i oppgaven, særlig fra 1948, må kunne sies å peke i den retningen.

Russerfrykten går fra å være så og si ikke-eksisterende i starten av perioden i 1946, til å bli mer aktuell i 1947 ved offentliggjøringen av Svalbardsaken, men likevel ikke akutt. I 1948 skjer den største endringen, og det er først her man virkelig frykter Sovjetunionen, og hva landet kan gjøre mot Norge. Utviklingen arter seg på den måten at man går fra Sovjet som alliert i 1946, over til en nøytral holdning i 1947 og til slutt et syn på Sovjet som fiende i 1948. Denne endringen er riktignok forbeholdt Aftenposten og Dagbladet. Friheten ser heller ut til å ha en lignende utvikling i synet på USA. Ikke overaskende er det Svalbardsaken, kuppet i Tsjekkoslovakia og den finsk-russiske vennskapspakten som er de største årsakene til denne endringen, noe som bekrefter det sekundærlitteraturen hevder.

Sett ut fra funnene i denne oppgaven kan det se ut som russerfrykten dukker opp i 1947/1948 og i så måte er et brudd med den det naturlige forholdet mellom Norge og Sovjet. Det er ikke riktig. Det vi ser er nok heller en tilbakevending til et mer klassisk syn på Sovjet som har blitt midlertidig endret som følge av Norges allianse med Sovjetunionen under andre verdenskrig. Selv om forholdet mellom de to landene alltid har vært bra har det likevel alltid rådet en mistenksomhet og en viss skepsis til Sovjet, om ikke en direkte frykt. Det er dette vi ser en tilbakegang til i denne perioden, men noe sterkere enn før. I så måte markerer ikke hendelsene i perioden noe brudd i Norge og Sovjets forhold på langsikt. Det er heller andre verdenskrig som blir bruddet, og alliansen under krigen kan kanskje dermed hatt en midlertidig positiv effekt på forholdet. Samtidig er kanskje det viktigste poenget vi ser her i oppgaven at den norske befolkningen på ingen måte hadde noe svart/hvitt bilde av Sovjet. Selv når splittelsen var på det dypeste, var det fortsatt rom for nyanser, innad og på tvers av ideologisk ståsted.

6.1 Avslutning

I år (2019) er det 30 år siden Berlin-murens fall, 70 år siden Atlanterhavspakten ble undertegnet og 80 år siden andre verdenskrig startet. Likevel ser vi fortsatt at debatten om Russland og vårt forhold til landet fortsatt er like relevant den dag i dag. I NATOs generalsekretær, Jens Stoltenbergs sin tale til den amerikanske kongressen advarte han mot et sterkere Russland.⁶² Slike uttalelser, og kanskje at NATO i det heletatt fortsatt eksisterer er et tegn på at denne tematikken fortsatt er relevant, og at vårt bilde av Russland formes kontinuerlig. Hvordan vi forstår eller oppfatter Russland og deres handlinger har som nevnt innledningsvis stor effekt på hvordan vi svarer, reagerer og innretter oss i forhold til vår store

⁶² VG, 03.04.2019

nabo i øst. Forhåpentligvis bidrar denne oppgaven til å kaste litt lys på hvordan slike oppfatninger og meninger dannes. Som nevnt innledningsvis er det kort vei fra Kirkenes til Murmansk, men lang vei fra Oslo til Moskva, og skulle jeg forsket videre på dette ville det helt klart vært interessant å se på de regionale forskjellene i nordmenns mentale kartlegging av Sovjetunionen i samme periode.

Det viktigste poenget her er nok likevel det at virkeligheten på mange måter er det vi gjør den til selv. Om man ser på Sovjetunionen eller Russland som en fiende eller venn er et subjektivt spørsmål som alle kan gjøre seg opp sine egne meninger om, og som i størst grad var, og kanskje fortsatt er mest preget av vårt ideologiske og politiske ståsted, og hvordan det former vårt syn på andre, men også oss selv.

7. Litteratur:

Berg, R. (2008) *Selvstendig og beskyttet, Det stormaktsgaranterte Norge fra Krimkrigen til NATO*, Fagbokforlaget

British Pathé. (2014, 23. April). *Winston Churchill speech – their finest hour (1940)*. Hentet fra https://www.youtube.com/watch?v=d8cWb_466kI

Haga, Lars. P, (2011), *Erobrernes kart*, Trondheim

Hart, B. H. L. (2008, 24. Mai). Martell, Sir Giffard Le Quesne. Hentet fra <http://www.oxforddnb.com/view/10.1093/ref:odnb/9780198614128.001.0001/odnb-9780198614128-e-34899#odnb-9780198614128-e-34899-div1-d892828e490>

Holtmark, S. G.:

- (1988), *Between "Russophobia" and bridge building, the norwegian government and the Soviet union 1940-1945*. Forsvarsstudier (5) 1988
- (2014), *Naboer i frykt og forventning, Norge og Russland 1917-2014*. Pax forlag, Oslo
- (2018) *Hva ville Stalin?*, Verdens gang (2018, 11.12)

Jacobsen. A. R, (2018), *I Stalins skygge, historien om det moderne Norge 1945-2000*, Oslo: Vega forlag

Kopelev. L, (1976), *Skal oppbevares evig*, Oslo: Gyldendal norsk forlag

Judt. T, (2010), *Postwar, A history of Europe since 1945*, London: Vintage

Knutsen, T. L, (2016) *A history of international relations theory*, Manchester university press

Lowe. K, (2013), *Råskapens Europa, kontinentet i kjølevannet av andre verdenskrig*, Dinamo forlag

Luostarinen, H. (1989) *Finnish russophobia: the story of an enemy image*, Journal of peace research, vol: 26 1989 (2)

McNally, R. T, (1958) *The origins of russophobia in France: 1812-1830*, The American Slavic and east European review, Vol:17, 1958 (2) Cambridge University press

Marx, Karl, (1848) *Manifesto of the communist party*, i Robert C. Tucker (red.) *the Marx Engels reader*, W. W. Norton and Company, 1978: 469-500

Melve. L, & Ryymin, T. (2018), *Historikerens arbeidsmåter*, Universitetsforlaget

Nielsen. J. P, (2014) *Russland kommer nærmere, Norge og Russland 1814-1917*, Pax forlag, Oslo

Resis, A. (1985) *Russophobia and the "testament" of Peter the great, 1812-1980*. Slavic review, Vol: 44, 1985 (4), Cambridge university press

Solnes, Oskar, (2004) " *Velkommen skal russerne i sannhet være*", *Om norsk-sovjetisk skøytediplomati 1945-1970*, i D.Buchten, T.Dzjakson og J.P.Nielsen, *Norge-Russland, naboer gjennom 1000år*, Scandinavian academic press, 2004: 433

Wolff, Larry, (1994) *Inventing Eastern Europe: the map of civilization on the mind of the enlightenment* Stanford university press, Stanford, California

7.1 Aviser:

Aftenposten (1947, 10.01)

Aftenposten (1947, 13.01)

Aftenposten (1948, 24.02)

Aftenposten (1948, 25.02)

Aftenposten (1948, 01.03)

Aftenposten (1948, 08.04)

Dagbladet (1946, 30.03)

Dagbladet (1947, 22.09)

Dagbladet (1948, 27.02)

Dagbladet (1948, 28.02)

Friheten (1946, 03.01)

Friheten (1946, 30.03) Sovjet samveldets nye fem års plan

Sir Giffard, L. Q. M. (1948, 2. Oktober). Hvor sterkt er Russland? *Aftenposten*, S. 3

Gilmore, E. (1947, 22. September). Først nå får russerne beskjed, *Dagbladet*, S. 8

John Lawrence (1947, 11. Januar). Sovjet Russland i dag, Hverdagsliv i Russland, *Aftenposten*, S. 9

Leontjev. V, (1948, 26. Juni) Kampen mot krigsbrannstifterne, *Friheten*, S. 2

Verdens gang (2019, 03.04)

